УДК 811.161.2'373.45:811.134.2

Дель Ґаудіо С.

ІСПАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ З УРАХУВАННЯМ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО КОНТЕКСТУ

Анотація. *Статтю присвячено питанню іспанізмів в українській мові з урахуванням інших східнослов'янських мов. Автор продовжує цикл студій за більш широкою темою, що охоплює ряд проблем, пов'язаних з кількістю, частотністю та роллю лексичного компоненту романського походження насамперед в українській мові, а також в інших східнослов'янських мовах.У дослідженніздійснено стислий описіспанізмів, спосіб їх проникнення до словникового складу української мови, а такожпрезентовано методику збирання даних.*

Ключові слова: *іспанізми, українська мова, східнослов'янські мови, лексика, запозичення.*

Інформація про автора: *Дель Ґаудіо Сальваторе – доктор філософії; професор Київського університету імені Бориса Грінченка. E-mail: sadega@hotmail.com.*

Del Gaudio S.

SPANISH LOAN-WORDS IN UKRAINIAN LANGUAGE WITHIN THE CONTEXT OF EAST SLAVIC TRADITION

Abstract. *The article can be considered as a part of a series of contributions devoted to the study of Romance lexical influence on Ukrainian, and to a larger extent, on East Slavic languages. It was already pointed out that one of the distinguishing features of Ukrainian lexis, especially if compared with Russian, to a lesser extent with Belarusian, is the active use of a high number of lexemes derived from the Romance languages. The most numerous loans are from French, followed by Italian. The Spanish lexical element in Ukrainian, just as in Russian and Belarusian, is considerably less substantial than the French and the Italian ones. Nevertheless it is not as insignificantas it has often been implied in the few reports on this topic. After an outline of the way Spanish loan-words entered first European and later East Slavic languages, beginning from the*

XVI-XVII centuries, some typical Spanish borrowings in Ukrainian are discussed.

The selection criteria used in the description and calculation of Spanish loan-words in Ukrainian is also presented. The complete scheme containing the total amount of Spanish loans in Ukrainian with their explanation will beomitted for reasons of space.

***Keywords**: Spanish loan-words, Ukrainian, East Slavic languages, lexis, borrowing.*

***Information about the author**: Del Gaudio Salvatore – PhD; professor of Kyiv Borys Grinchenko university. E-mail: sadega@hotmail.com.*

Дель Гаудио С.

ИСПАНИЗМЫ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ С УЧЕТОМ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОГО КОНТЕКСТА

***Аннотация**. В данной статье рассматривается проблема испанизмов в украинском языке с учетом других восточнославянских языков. Автор продолжает цикл исследований, посвященных широкой теме и ряду вопросов, связанных с количеством, частотностью и ролью лексического компонента романского происхождения, прежде всего в украинском языке, а также в других восточнославянских языках.*

В исследовании предлагается краткое описание испанизмов, способ их проникновения в словарный состав украинского языка, а также представлена методика сбора данных.

***Ключевые слова**: испанизмы, украинский язык, восточнославянские языки, лексика, заимствования.*

***Информация об авторе**: Дель Гаудио Сальваторе – доктор философии; профессор Киевского университета имени Бориса Гринченко. E-mail: sadega@hotmail.com.*

Стаття належить до циклу досліджень, присвячених більш широкій темі та ряду питань, пов’язаних із кількістю, частотністю та роллю лексичного компонента романського походження, насамперед в українській мові, а також в інших східнослов’янських мовах.

Як зазначено в попередніх працях [1, с.111], характерною рисою активного лексикону української мови у порівняні з російською, меншою мірою із білоруською є активніше вживання численної кількості слів романського походження, здебільшого галліцизмів та італізмів, і меншою мірою – запозичень з іспанської, португальської, румунської та інших романських мов.

Окремо розглянемо значний латинський компонент в українській та в інших східнослов'янських мовах. У назві статті і в схематичній репрезентації запозичених слів ми вживаємо термін "іспанізм" як гіперонім, щоб описати всі види іспанських слів, що проникли в українську мову, незалежно від їх характерних лексичних особливостей, наприклад, давно засвоєних запозичень, екзотизмів, оказіоналізмів, інтернаціоналізмів та ін.

Якщо важливість французької мови, як однієї з головних мов-донорів задля збагачення східнослов'янського лексикону є традиційно відомим фактом, то внесок інших романських мов, насамперед італійської та іспанської, до словникового фонду російської, української та білоруської мов часто розглядається як незначний. Недавні дослідження автора з метою визначення кількості і сфери вживання італійського лексичного компоненту в українській мові продемонстрували вагомість цього внеску.

Дослідження іспанських запозичень в українській мові, наскільки відомо авторові, є обмеженими. Тому, після стислого опису шляхів проникнення іспанізмів в українську та інші східнослов'янські мови і опису опосередкованого чи безпосереднього характеру запозичення цих лексем,мета статті полягає,передусім, у підрахунку загальної кількості найчастотніше вживаних іспанізмів саме в українській мові.

1.Іспанські запозичення в романському контексті

На нашу думку, дефініція "запозичення нового часу", що І. Огієнко вживав у контексті проникнення запозичень із романських мов у російську мову (і, більш узагальнено, в інші східнослов'янські мови), починаючи з XVI-XVII ст. є цілком доречною. Зрозуміло, що на порозі XX ст., коли видатний

український вчений видав свою книгу про "Іншомовні елементи в російській мові"[1], російська мова здебільшого функціонувала як "*мова-дах*"для всіх інших східнослов'янських мов (пор. нім. *Dachsprache*) за дефініцією Клосса [10].

Переважна більшість традиційної запозиченої лексики з романських мов, за винятком сучасних інтернаціоналізмів романського походження,наприклад італізмів сфери моди, кулінарії та ін., увійшли в лексикон східнослов'янських мов не раніше XVII – XVIIIст.

У праці І. Огієнка [4] лише розглянуто вплив найголовніших романських мов: французької, італійської, іспанської та румунської. В розділі, присвяченому іспанській мові, стисло згадується про деякі португальські слова в російській мові і, у більш широкому сенсі, в східнослов'янських мовах.

Щодо російської мови, І. Огієнко пише, що "испанский язык не оказал особенно заметного влияния на язык русский". Подібне висловлювання доволі часто зустрічається в різних роботах з української лексикології та в інтернет-сторінках під назвою "Іспанізми", "іспанські запозичення в українській мові", "українська лексика" та ін. З цього приводу, наприклад, у традиційному академічному томі, присвяченому "українській лексиці та фразеології"за редакцією І. Білодіда, стверджується, що "слів іспанського походження в української мові небагато". Крім того, зауважимо, що саме цей розділ про італійську, іспанську, португальську та румунську мови, у порівнянні з попередніми розділами, де описуються запозичення з французької або німецької мов, є відносно обмеженим [8, с. 141]. Доведено, наприклад, що італійський внесок до збагачення українського лексичного фонду є суттєво значніший, ніж припускалося у попередніх працях [пор. 1].

---

[1]Оригінальна назва: Иноземные элементы в русском языке [4].

У статті про "Склад сучасної української лексики з погляду її походження", в міні-розділі про "Лексичні запозичення з інших західноєвропейських мов"також написано, що решта інших західноєвропейських мов відіграла зовсім незначну роль у поповненні лексичного складу української мови. З них запозичені лише окремі слова або невеликі групи слів, наприклад: з іспанської – *ананас* (*ananás*), *армада* (*armada*), *камарилья* (*camarilla*), *кокаїн* (*cocaína*), *карамель* (*caramelos*), *сигара* (*cigarro*); з португальської – *каста* (*casta*), *кобра* (*cobra*), *макака* (*macaco*) тощо [15].

Твердження І. Огієнка проте, що європейські війни XVI – XVII ст. Створили сприятливі умови для поширення іспанізмів у різних європейських мовах, є цілком слушним. Можна ще додати, що Іспанія саме в цю епоху грала важливу політичну роль у тодішньому світі. Припустимо, що деякі слова іспанського походження спочатку проникли у французьку та італійську мови, які мали через різні причини та історичні події тісніші зв’язки з Іспанією [також, див. 10, с. 69]. Відтак, іспанські слова, часто через посередництво французької, італійської та інших західноєвропейських мов, зайшли у словниковий склад російської, української й білоруської мов. Це, насамперед, такі слова як *мантилья* (*mantilla*) [ЕСУМ 1989, III, с. 386], *гітара* (*guitarra*) [ЕСУМ 1985, I, с. 517-518] та ін. Подібним же шляхом нечисленна кількість португальських слів увійшла у словниковий фонд східнослов’янських мов: *аутодафе* (*autodefe*) [ЕСУМ 1985, I, с. 98], *каста* (*casta*) [ЕСУМ 1985, II, с. 399], *мандарин* (*mandarim*) у значенні "китайський державний урядовець" [ЕСУМ 1989, III, с. 379], *фетиш* (*fetiche*) [ЕСУМ 2012, VI, с.91] та ін.

Поміж іспанськими запозиченнями в російській мові І. Огієнко також надає слова *армада, дебаркадер* та ін. Зауважимо, що останні дві лексеми відсутні в Етимологічному словнику української мови. *Армада* походить від латинського *armata* (також, пор. іт. *armata*). Це слово, імовірно, поширилось в різних європейських мовах на основі зразка "Armada

Invencible" ("Непереможна армада") внаслідок війни Філіпе II (1588) проти Англії [13; також, див. 4, с. 98].

Варто ще наголосити на те, що іспанська література у XVI-XVII ст. користувалась значною популярністю в західній Європі. Це сприяло поширенню літературних іспанізмів у різних мовах. Також доцільно зазначити, що через посередництво іспанської мови, численні арабсько-перські культурні та наукові поняття поширились по всій Європі. Контакти й культурно-лінгвістична взаємодія між ісламськім світом і деякими регіонами південної Європи тривали з початку VIII до XV ст., коли велика територія Іберійського півострова і частина території Середземного моря, наприклад Сицилія, підкорялись арабській домінації (827-1061). Як зазначено в інших дослідженнях, вплив арабської мови на формування лексики іспанської мови був доволі міцний. Деякі вчені приписують арабському впливу близько 8.000 важливих запозичень з різноманітних сфер життєдіяльності; між ними є численні географічні назви [пор. 5, с. 110].

Факт, що численні іспанізми були спочатку опосередковані через впливовіші західноєвропейські мови,здебільшого з XVIII–XIX ст., також зауважує О.Б. Ткаченко [9, с. 344]. Нерідкоці слова ввійшли в українську мову через посередництво російської та польської мов. Висловлення О.Б. Ткаченка почасти опирається на попередньому формулюванні І. Білодіда, в якому підкреслюється, що іспанські слова були переважно засвоєні з російської або польської мов, які запозичили їх через посередництво французької в XIX – XX ст. [8, с. 141].

2. Іспанізми в українській мові

За даними нашого первинного підрахунку[2], здійсненого завдяки допомозі колишньої студентки Анни Макаренко на основі таких лексикографічних джерел, як ЕСУМ [2], СУМ [7; 12] і СІС[6], загальна кількість іспанізмів в українській мові

[2] Висловлюємо свою подяку колишній студентці Анні Макаренко, яка допомогла шукати й порахувати іспанські запозичення.

складає близько 200 лексем. У нашому підрахунку містяться не тільки типові іспанські запозичення, давно засвоєні в різних європейських мовах,такі як *гітара* (*guitarra*), *дон* (*don*), *інфант* (*infante*), *кабальєро* (*caballero*), *конкіста* (*conquista*) та ін. або інтернаціоналізми, *карго* (*cargo*), *ембарго* (*embargo*)тощо, а також численні назви рослин (фітоніми), тварин, грошові одиниці, типові географічні назви із латиноамериканських країн, наприклад *маїс* (*maíz*), *лама* (*llama*), *кордова* (*córdoba*), *пампа* (*pampa*) та ін. Насправді, наші дані частково заперечують результати електронного словника іншомовних слів [16], де кількість іспанських запозичених слів надмірна. По-перше, укладачі цього електронного словника включили до списку запозичень з іспанської мови лексеми, які не є справжніми іспанськими, наприклад *лацароні* запозичене з італійської ("неаполітанської") мови *lazzarone* "жебрак, босяк" через посередництво російської мови [ЕСУМ 1983, 3, с. 203] або назви міст. Таких прикладів немало. По-друге, не вказують на точне лексикографічне джерело; у покликаннях тільки додається перелік деяких словників іншомовних слів, звідки взято матеріали але без позначення сторінки. Такий підхід стосується не тільки іспанських запозичень, а також слів з інших європейських мов.

Натомість, наша методика зібрання лексичних даних виділяє такі параметри:

1) походження лексем і спосіб їх проникнення, тобто опосередковане або безпосереднє;
2) опис слів;
3) частина мови і морфологічні характеристики;
4) точне лексикографічне покликання.

Надалі, презентуємо лише деякі приклади із найпоширеніших іспанізмів в українській мові за даними ЕСУМ: *альков* [ЕСУМ 1982, I, с. 64]; *гітара* [ЕСУМ 1982, I, с. 517]; *камарилья* [ЕСУМ 1985, II, с. 356]; *корида* [ЕСУМ 1985, III, с. 18]; *лама* [ЕСУМ 1985, III, с. 188]; *мантилья* [ЕСУМ 1985, III, с. 386]; *матадор* [ЕСУМ 1985, III, с. 411]; *пікадор* [ЕСУМ 2003, IV, с. 401]; *сеньйор* [ЕСУМ, V, 2006, с. 213]; *сомбреро*

[ЕСУМ, V, 2006, с.351]; *тореро* [ЕСУМ, V, 2006, с. 603]; *фанфарон* [ЕСУМ, VI, 2012, с.73]; шоколад [ЕСУМ, VI, 2012, с. 451] та ін. Зауважимо, що схема з повним списком і описом іспанізмівще у процесі підготовки й буде опублікована окремо.

Порівняння кількості та частотності вживання іспанізмів з іншими східнослов'янськими мовами буде об'єктом окремого дослідження.

3. Характеристика іспанізмів в українській мові

Передусім, варто розрізняти між тими іспанськими запозиченнями, які традиційно проникали в європейські мови, а також в українську, безпосередньо з Іспанії і тими словами, які походять від іспаномовних країн Центральної та Південної Америкичи інших далеких земель. Останні представляють насамперед топоніми, фітоніми, фавну і назви монет.Вони мають обмежене вживання і часто носять характер екзотизмів не тільки в українській мові, а в більшості європейських мов. Наприклад, через посередництво іспанської проникли в європейські і слов'янські мови слова з мови кечуа: *вігонь* (*vicuña*)*, пума* (*puma*)*, пампаси* (*pampas*); з індіанських мов Мексики: *какао* (*cacao*)*, шоколад* (*chocolate*); з мови таїно – *савана* (*sabana*); з аравакської – *табак(а)* (*tabaco*); з мови майя – *сигара, цигарка* (*cigarro*) та ін. Посередництво португальської мови також сприяло поширенню деяких екзотизмів, наприклад, *банан* (*banana*)*, зебра* (*cebra*)*, самбо* (*sambo*) – з мов народів Африки; *ананас* – з індіанськихмов Південної Америки, *макака* – з мови банту, *манго* (*mango*) – з малайської (тамільської) мови тощо[3, с. 33].

Як зазначено вище, численні арабські та персидські слова, засвоєні в іспанській мові під час халіфату (VIII-XIст.), перейшли в східнослов'янські мови і, насамперед, в російську мову через посередництво інших європейських мов, а звідти – до словникового складу української та білоруської мов. У науковій літературі відомо, що характерна риса іншомовних слів арабського походження, це початковий звук [а] і відповідна графема <а>; це також стосується тих слів, які впродовж тривалого часу засвоювалися іспанською мовою і були

опосередковані через іспанську, наприклад, *алькад* (*alcalde*), *алькасар* (*alcázar*), *альков* (*alcoba*) тощо [також, див.14].

Як слушно зауважує Т.Б. Лукінова[3, с. 33], іспанські запозичення в українській мові стосуються переважно понять і реалій, пов'язаних з побутовими аспектами життя іспанців.Додаємо, що мова іде про такі типові слова з Іберійського півострова, як *тореадор* (*toreador*) / *торero* (*torero*), матадор (*matador*), *песета / пезета* (*peseta*) тощо, які традиційно поширені майже в усіх мовах Європи. Вужча група іспанських запозичень – це слова історико-літературного походження, які увійшли в українську мову здебільшого через письмові джерела, наприклад ідальго / *гідальго* (*hidalgo*; іспанський дворянин), *інфант* (*infante*; титул принца в Іспанії та Португалії за часів монархії), *кабальєро* (*caballero*; в первісному значенні: лицар у середньовічній Іспанії) та ін.

Після первинного аналізу іспанізмів в українській мові, можна погодитися із ствердженням вище згадуваного мовознавця, що іспанські слова, разом з багатьма іншими романськими запозиченнями, зокрема з італійської та португальської мов, виражають здебільшого предметний характер і вживаються в українській мові переважно в своєму первісному значенні [3].

Щодо рівнів засвоєння іспанізмів в східнослов'янських мовах і, в українській зокрема, спостерігаємо, що переважна більшість іспанізмів, особливо ті запозичення, що належать до чоловічого роду із закінченням на приголосній, це невідмінювані слова. Навпаки, іменники на -а, які також в іспанській мові здебільшого належать до жіночого роду, є повністю інтегровані в морфологічній системі української мови і відмінюються як українські іменники жіночого роду. Подібні спостереження також стосуються італізмів в українській мові.

Насамкінець, зазначимо, що велика кількість іспанізмів і, взагалі, багато слів романського та іншомовного походження, є інтернаціоналізмами.

Висновки

Отже, спосіб проникнення і характеризація іспанізмів в українській мові і, більш узагальнено, в інших східнослов'янських мовах, показують, що початкове ядро таких запозичень не є численним. Проте, якщо брати до уваги загальну кількість іспанізмів, які проникли в східнослов'янські мови через варіанти іспанської мови Центральної та Південної Америки протягом XX ст., то внесок іспанської мови до словникового складу української мовине є настільки незначний, як часто припускається.

У дослідженні доведено, що запозичалися (й запозичаються нині) переважно іменники, що вказують на типові предмети, реалії,грошові та географічні назви, фітоніми тощо. Також виявилось, що численні іспанізми носять характер екзотизмів, оказіоналізмів та інтернаціоналізмів. Нарешті, зауважимо, що проблема ідентифікації перших джерел, у яких такі слова були вперше зафіксовані, належить до кола відкритих питань, що будуть об'єктом подальшого пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дель Ґаудіо С. Італійський лексичний компонент в українській мові / С. ДельҐаудіо // Українська мова 2015. - № 2 (54). - С. 111-125.

2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка. – 1983-2012.

3. Лукінова Т.Б. Українська лексика : семантичні зміни в запозичених словах / Т.Б. Лукінова // Мовознавство. – 2013. – № 2-3. – С. 18-38.

4. Огиенко И.И. Иноземные элементы в русском языке / И.И. Огиенко. – К. : Тип. Бондаренко и Гнездовскаго, 1915. – 136 с.

5.Сингаївська Г.В. Арабізми у сучасній іспанській мові : історія запозичення й особливості функціонування / Сингаївська Г.В., Наубетова О.Д. // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43 (3). - С. 108-115.

6.Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / За редакцією С. Я. Єрмоленко. – Харків, 2006.

7.Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

8. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 439 с.

9. Ткаченко О.Б. Міжмовні контакти української мови / О.Б. Ткаченко // Українська мова. Енциклопедія, 2004. - С. 344-345.

10.D'achille P. L'italiano contemporaneo / D'achille P. - Bologna : Ilmulino, 2003.

11. Kloss H. Abstand languages and Ausbau languages / H. Kloss // Anthropological Linguistics. - Harvard : HarvardPress, 1967. - P. 29–41.

12.http://sum.in.ua/

13.http://etimologias.dechile.net/

14. http://vuzlib.com.ua/articles/book/24716-Suchasna_ukra% D1%97 nska_mova_leksi/25.html

15. http://studopedia.org/3-116455.html

16. http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml

REFERENCES

1. Del Gaudio S. *Italian lexical component in Ukrainian language* [Italijskij leksichnij komponent v ukrajinskij movi] / S. Del Gaudio // Ukraïns'ka mova 2015. - № 2 (54). - S. 111-125.

2. *Etymological dictionary of Ukrainian language* [Etimologichnij slovnik ukrajins'koji movi] : u 7 t. Redkol. O.S. Mel'nichuk (golov. red.) ta in. – K.: Naukova dumka. – 1983-2012.

3. Lukinova T.B. Ukrainian vocabulary : semantic changes in the loanwords] Ukrajinska leksika : semantichni zmini v zapozichenih slovah / T.B. Lukinova // Movoznavstvo. - 2013. - № 2-3. - S. 18-38.

4. Ogienko I.I. *The foreign elements in the Russian language* [Inozemnye ehlementy v russkom yazyke] / I.I. Ogienko. – K. : Tip. Bondarenko i Gnezdovskago, 1915. – 136 c.

5.Singajivska G.V. *Arabic words in modern Spanish language : history and peculiarities of functioning* [Arabizmi u suchasnij ispans'kij movi : istoriya zapozichennya j osoblivosti funkcionuvannya] / Singajivska G.V., Naubetova O.D. // Movni i konceptual'ni kartini svitu. - 2013. - Vip. 43 (3). - S. 108-115.

6. *The dictionary of foreign words : interpretation, word formation and usage* [Slovnik inshomovnih sliv : tlumachennya, slovotvorennya ta slovovzhivannya / Za redakcijeju S. YA. Єrmolenko. - Harkiv, 2006.

7.*The dictionary of Ukrainian language* [Slovnik ukrajinskoji movi] : v 11-ti t. – K. : Naukova dumka, 1970–1980.

8. *The modern Ukrainian literary language. The lexicon and phraseology* [Suchasna ukrajinska literaturna mova. Leksika i frazeologiya] / Za red. I.K. Bilodida. – K. : Naukova dumka, 1973. – 439 s.

9. Tkachenko O.B. *Interlanguage contacts of Ukrainian language* [Mizhmovni kontakti ukrajinskoji movi] / O.B. Tkachenko // Ukrajinska mova. Enciklopediya, 2004. - S. 344-345.

10.D'achille P. L'italiano contemporaneo / D'achille P. – Bologna : Ilmulino, 2003.

11. Kloss H. Abstand languages and Ausbau languages / H. Kloss // Anthropological Linguistics. - Harvard : HarvardPress, 1967. - P. 29–41.

12.http://sum.in.ua/

13.http://etimologias.dechile.net/

14. http://vuzlib.com.ua/articles/book/24716-Suchasna_ukra%D1%97nska_mova_leksi/25.html

15. http://studopedia.org/3-116455.html

16. http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml

Дата надходження до редакції – 23.11.2016 р.
Дата затвердження редакцією – 9.12.2016 р.

УДК 81'42

Павліченко Л.В.

КОМУНІКАТИВНО-РОЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УЧАСНИКІВ ДИСКУРСУ ДОПИТУ

Анотація. *Статтю присвячено особливостям комунікативно-рольової диференціації комунікативних суб'єктів дискурсу допиту. Вектор дослідження спрямований на виявлення індикаторів і характеристик ідентифікації.*

Ключові слова: *інтерактант, комунікативна роль, категорійно-статусна роль, оперативна роль, парна роль*

Інформація про автора: *Павліченко Лариса Василівна – асистент кафедри англійської філології і міжкультурної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: la.pavlichenko@mail.ru.*